

Under ytan

Filmen *Under ytan* handlar om två unga kvinnor, två systrar på 23 respektive 18 år, som hamnar i ett kaos av knark och prostitution. En film som ställer frågor om föräldrars ansvar, om orsak och verkan och om vad som krävs för att ta sig ur det inferno som Sandra och Jannika fastnar i.

Åldersrekommendation:
åk 9 / gymnasiet

En filmhandledning av
Mats Nilsson

Filmens handling

Filmen öppnar med en ung kvinna, Sandra, som injicerar narkotika i en lägenhet. Medan hon skjuter upp silen får vi se minnesbilder från barndomen av henne själv och hennes lillasyster sittande på en brygga. En röst ropar: "Sandra, kom tillbaka". Vi ser hur Sandra hamnar under vattnet, men vi förstår inte varför. Dessa bilder återkommer under filmens lopp, för att kulminera och förklaras i slutet. När Sandra injicerat sjunker hon ihop, ropar på hjälp av Roffe, som ligger i en hög i rummet, och inte kan hjälpa. Sandra faller över telefonen och i nästa scen är en ambulans på väg till akutintaget. Hon har tagit en överdos.

När hon vaknar upp på sjukhuset är mamman på besök, men Sandra skjuter bryskt bort henne. "Försvinn fort som fan, din vidriga jävla fyllkärning". Då blir systemen Jannika desto bättre mottagen. Hon får en kram och deras händer möts. Jannikas hand är ren, oskuldskraftig, Sandras särig, slitna.

Dagen efter fyller Jannika 18 år. Hon har kalaset hemma hos mamman. När Sandra och Roffe anländer är Sandra påtänd och misslyckas med sitt tal. Jannika berättar att hon nu ska bo hos deras mamma. Då får Sandra ett utbrott och går lös på inredningen.

Roffe är Sandras hallick. Hon är prostituerad och drar in pengar till deras heroin. Efter att ha blivit för-

Johanna Sällström & Tove Appelqvist spelar de bägge systrarna i "Under ytan":

nedrad och misshandlad av en torsk i ett P-hus går Sandra frivilligt till polisen. Hon erkänner att hon har smugglat knark – mot att hon får komma på behandlingshem.

Roffe börjar då uppvakta Jannika. Han hämtar henne i sin Mercedes vid skolan och tar med henne till sin lägenhet. Där droggar han ner henne, försäkrar att han och Sandra bara är polare, och förför Jannika.

När Sandra får veta att Roffe gett sig på hennes syster, stämmer hon träff med Jannika på ett café. Deras händer möts – igen. Bilden av dem är den omvända från scenen i början på sjukhuset. Nu är det Jannikas hand som är särig och smutsig.

Sandra förstår nu, efter en serie incidenter, att hon måste sätta dit Roffe för att rädda Jannika. Därför följer hon med honom till Thailand och tjallar på honom så att polisen står och väntar på Arlanda. Men Roffe klarar sig än en gång och lyckas skjuta sig fri.

Samtidigt hamnar Jannika på intensivvår, medvetslös efter svår misshandel. Sandra blir vansinnig och rusar hem till Roffe. Han är i sin tur ursinnig på henne, som "golat ner" honom, dvs tjallat. Han fräser att han naturligtvis inte haft tid med Jannika när han är "lyst" för att ha skjutit en snut. Då dyker polisen upp

igen och i en skottstrid skjuts Roffe ihjäl.

På sjukhuset har Jannika nu kvicknat till. Hon förebrår Sandra. "Hur kunde du vara så dum? Det var pappa hela tiden. Han har slagit mig hela livet. Du förstår inte ens att han inte är din egen pappa".

Sandra tittar på mamman som gråtande berättar att pappan fick för sig att mamman varit otrogen, och att han därför aldrig velat ta i Sandra.

Sandra blir alldeles yr, vägrar tro det hon hör. Minnesbilderna från dagen vid bryggan kommer tillbaka allt intensivare. Tidigare mindes hon bara hur hon kramade sin pappa, en idealiserad bild. Nu minnas Sandra hela historien om hur hon hoppade i sjön med en sten i famnen, hur pappan underlät att hoppa i efter henne och att det faktiskt var mamman som till slut räddade henne.

Sandra rusar hem till pappan, med sig har hon Roffes pistol. Hon hotar först honom, men riktar sedan pistolen i desperation mot sitt eget huvud. Men precis som i sjön vid bryggan kommer mamman i sista stund till undsättning. De båda försonas gråtande i varandras armar och filmen slutar med minnesbilden från barndomen då mamman går iväg från huset med Sandra i sin famn.

Dikt och verklighet

Filmen *Under ytan* utgår från en självbiografisk bok "Glöm inte bort ditt barn" från 1995 av Jeanette Pastoritza. *Under ytan* är ingen filmatisering av boken, lika lite som den ger sig ut för att vara en naturalistisk dokumentär av verkligheten. Men själva grundhistorien om kvinnan som gick ner sig i knark och prostitution och om de bägge systterna, är hämtad från boken.

★ *Vilket är sannast? Dikten eller verkligheten? Vilket är mest slagkraftigt om man vill beskriva samhällets bottenskikt – en dokumentär eller en spelfilm? Vilka är de olika för- och nackdelarna med respektive form? Fråga eleverna om de har sett något bra exempel på respektive genre. Kanske någon har läst en stark verklighetsskildring som de skulle kunna tänka sig bli film.*

Sandra

Filmens huvudroll. I filmens öppningsscen skjuter hon in en överdos i armen, i filmens slutscen bärs hon bort av sin mamma i en minnesbild från barndomen. Sandra är 23 år. När vi träffar henne första gången är hon redan tung narkoman och prostituerad.

★ *Hur tror ni Sandra hamnade i den här situationen? Var hon en lika ordentlig flicka som sin syster när hon var 18 år?*

Tidigt i filmen kommer Sandras vändpunkt. Hon bestämmer sig för att gå till polisen och erkänna sitt brott, mot att hon får komma på behandlingshem.

★ *Blev ni förvånade över detta beslut? Varför tror ni hon valde att göra så? Var fick hon sin motivation ifrån?*

Redan tidigt i filmen slås fast att Sandra har en mycket aggressiv hållning till sin mamma, medan hon har en stark längtan efter sin pappa.

★ *Beskriv den bild man får av mamman respektive pappan. Vad är det hos mamman som Sandra tycker så illa om? Varför längtar hon så mycket efter pappan?*

En annan viktig relation för Sandra är den med Roffe. Men bortsett från scenen i sjukhussängen, där han

böjer sig ner och kysser henne, ser vi inte mycket av kärlek mellan dem.

★ *På vilka sätt är Sandra och Roffe beroende av varann? Vem tror ni är mest beroende av den andre? Prata lite om scenen på kyrkogården och fundera över styrkeförhållandena. Tror ni det är en tillfällighet att Sandra står upp och Roffe sitter på knä? Och varför har Daniel Fridell valt att förlägga denna brytningsscen till just en kyrkogård?*

Jannika

Den ena är blond, den andra mörk. Det är tydligt att vi redan i den tidiga minnesbilden från bryggan ska iakttä klara skillnader mellan systterna. Jannika är Sandras motsats, en ordentlig skolflicka i kjol och blus som spelar piano.

★ *Minns tillbaka till första korta scenen med Jannika i nutid. Vad hann ni tänka om Jannika där? Vad vill regissören signalera med att hon tar Alvedon?*

Jannika har en motsatt uppfattning om sina föräldrar mot vad Sandra har. Varje gång pappan kommer på tal svarar Jannika undvikande, medan hon är glad över att få flytta hem till mamman på sin 18-årsdag. ★ *Varför tror ni regissören markerar denna skillnad vid så många tillfällen? Hur kan Jannika längta så mycket efter den mamma som Sandra förskjuter med så hårda ord?*

När väl Jannika plockats upp av Roffe så går hennes förvandling, in i "en sorts" vuxenvärld, väldigt fort. Den prydliga skolflickan går från en ytterlighet till en annan.

★ *Varför låter Jannika sig luras så lätt i samma fälla som Sandra gått i? Är hennes förvandling trovärdig? Tror ni att vem som helst skulle kunna vara lika lättlurad som Jannika? Om inte, vilka förutsättningar hade hon för att bli det?*

Roffe

Han är filmens skurk. En riktig "bad guy". Först drar han ner Sandra i träsket, därefter Jannika. Han är en samvetslös hallick som i första hand tänker på sig själv och sina "bitar", i andra hand på ingenting alls.

★ *Finns det något försonande drag kring Roffe? Varför drömmer han*

om Thailand? Är det bara för att kunna handla droger och för att kunna tjäna mer pengar? Och, i så fall, vilket är hans nästa mål? Vad finns att avläsa i hans utbrott mot Jannika då han understryker att "vi ska visa att vi är duktiga"? Här finns det, framför allt i gymnasieklasserna, anledning att resonera lite kring klassperspektivet. Kan revanschism leda så långt – och så snett – som det gjorts för Roffe? (Ett annat klassperspektiv skymtar också fram när Sandra säger till Jannika: "Såna tjejer som vi, kommer till typ Åland eller nåt". Vilken bild har hon av sig själv?)

Mamma och pappa

Jeanette Pastoritzas bok, filmens utgångspunkt, heter "Glöm inte bort ditt barn". Och i mångt är *Under ytan* en rungande anklagelse mot föräldrar som misslyckats med att ta hand om sina barn. Sandra låter gång efter annan mamman få höra hur dålig hon varit och pappan visar sig så småningom vara något mycket värre än den idealiserade bild som Sandra haft av honom.

★ *Diskutera föräldrarollen i allmänhet och i synnerhet i Under ytan. Kan man lasta Sandras och Jannikas föräldrar för barnens öde? Vilka fel har de begått? Vilken roll spelade skilsmässan?*

I slutet av filmen kommer det fram att pappan misstänkt mamman för otrohet när Sandra kom till. Där föddes hans antipati mot Sandra. ★ *Varför tror ni att föräldrarna ville ha ett barn till – fem år senare? Varför riktar pappan sin avsky mot Sandra och inte mot mamman?*

Knark på film

Under årens lopp har det ofta blivit diskussioner kring filmer som på ett inträngande vis skildrat användandet av knark. När Stefan Jarls *Ett anständigt liv* kom 1979 fick den kritik från vänstern för att vara "en dålig propagandafilm mot knark" och för att den inte presenterade några lösningar. Dessutom totalförbjöds den i Norge. När *Trainspotting* gick upp häromåret hyllades den på sina ställen som årets film, medan andra kritiserade den hårt för sin alltför lättsamma hållning till heroin.

Sandra med sin hallick och älskare Roffe, Mikael Persbrandt.

Det tycks alltså inte vara en avundsvärd uppgift att skildra knark på film.

★ *Låt eleverna resonera om hur de påverkades av Under ytan. Har de en annan attityd till knark efter att ha sett filmen? Tror de att en film som denna kan påverka unga människor att avstå från knark? Tror de att någon skulle kunna bli nyfiken efter att ha sett Under ytan? Vilken enskild bild i Under ytan minns de som den starkaste i detta sammanhang? Har en filmare ett särskilt moraliskt och pedagogiskt ansvar när han/hon berättar om så laddade ämnen som knark och prostitution?*

Klichéer på film

Det är som sagt inte lätt att skildra knark på film. Redan den allra första bilden i *Under ytan* är en bild vi sett många gånger förr, en lägenhet full av kanyler, skedar, tändare, ciga-

retter. Det är på många sätt en klichébild. Daniel Fridell föredrar också att vid mer än ett tillfälle fånga det vita höghuset snett underifrån – klichén av förorten – innan vi hälsar på hos Roffe. I bråket med langarna har Fridell valt att fokusera på det dramatiska förloppet, själva miljön och jargongen är klockrena klichéer från den världen, såsom vi känner den från filmen. Trappuppgångarna, P-huset, knarkkvartarna, är likaså bekanta och väl prövade miljöer i den här filmgenren.

★ *Tycker ni att regissören gjort det lätt för sig? Eller är det möjligen så att klichéerna ligger närmare verkligheten än vi tror? Påverkas eller avtrubbas vi av klichéer? Kan ni komma på fler scener i filmen som andas kliché? Kan ni peka på någon bild där regissören medvetet valt en annorlunda miljö för att på något sätt "övertaska" publiken? Sätt er*

gärna i smågrupper och diskutera för en stund hur ni skulle vilja "förnya" den här genren med val av miljöer.

Om ni tänker tillbaka på filmen erinrar ni er säkert också att näst intill varje scen börjar med att kameran liksom "faller in" mot målet uppifrån. Istället för att börja direkt "på plats" så "dyker den" ner. Ett annat påtagligt grepp från regissören är att gå in på huvudrollerna i extrem närbild. I öppningsscenen ser vi exempelvis Sandras ögon i "close-up".

★ *Fundera på var ni sett denna "fallande kamera" tidigare? Är det amerikansk eller europeisk film? Vad tror ni är syftet? Reflektera också över vilken känsla han uppnår med de närgångna bilderna på ansikten och ögon. Vilka risker finns med sådana stilgrepp?*

Att vara under ytan

Alltför sällan diskuteras filmers titlar. Regissören har här valt en helt annan titel än den på Jeanette Pastoritzas bok. Med detta vill han givetvis sända ut vissa signaler.

★ *Varför heter filmen "Under ytan"? Vilken dubbel betydelse har titeln i filmen? När kommer Sandra upp ovanför ytan?*

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Sverige 1997

Story och manus: Daniel Fridell och Jimmy Karlsson

Regi: Daniel Fridell

Foto: Jens Fischer

Klippning: Fredrik Abrahamsen

Musik: Johan Söderqvist

I ROLLERNA:

Sandra – Johanna Sällström

Jannika – Tove Appelqvist

Roffe – Mikael Persbrandt

Mamman – Elisabeth von Gerber

Pappan – Lennart Jähkel

TEKNISKA UPPGIFTER:

Längd: 105 min

Format: Cinemascope

Ljud: DTS-Digital

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 21.11.1997

DISTRIBUTION:

Columbia TriStar, Box 9501, 102 74 Stockholm Tel: 08-658 11 40, fax: 08-84 12 04